

งานคานประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ

ประวัติศาสตร์ คือ วิชาว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมา หรือ เรื่องราวของประเท :
ชาติ เป็นต้น ตามที่จัดเป็นหลักฐานไว้¹

การเขียนตำนานของชาติต่าง ๆ ซึ่งเรียกกันว่าประวัติศาสตร์นั้น คนทั้งหลาย
นับกันว่า เฮโรโดตัส เป็นคนแรกที่เขียนขึ้น² เฮโรโดตัสเป็นชาวกรีก เกิดราว 484
ปีก่อนคริสตกักราช เป็นผู้ที่สนใจในความรู้และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เป็นคนมี
เหตุผล ไม่หลงเชื่อในสิ่งใค้ง่าย ๆ มีอคติน้อย ถืออุเบกขา และยอมรับฟังความคิดเห็น
ด้วยใจกว้างเสมอ³ เมื่ออายุได้ 40 ปี ได้เขียนตำนานของชาติต่าง ๆ โดยพยายาม
รวบรวมเนื้อเรื่องทั้งปวงที่ตนทราบและได้ฟังจากผู้อื่นประกอบด้วยข้อความที่พวกโลกิ-
กราฟจดไว้ แล้วเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวเรียกว่า **Historia** ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวยุโรป
เรียกตำนานทั้งปวงว่า **History** อยู่จนบัดนี้⁴

¹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (พิมพ์ครั้งที่ 9; พระนคร, ราชบัณฑิตยสถาน, 2511), หน้า 571.

²ม.จ. ทองทัฬหายุ ทองใหญ่, "คำนำ," ปาฐกถาประวัติศาสตร์ประเทศกรีก (พระนคร, กรุงเทพมหานคร, 2480), อ้างถึงในอำนาจ อินทุโสภณ, ใน ตำนานของเฮโรโดตัส แปลจาก The History of Herodotus (พระนคร, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515), หน้า (6).

³สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, "แถลงการณ์สำนักพิมพ์," ตำนานของเฮโรโดตัส ..., หน้า (2).

⁴ม.จ. ทองทัฬหายุ ทองใหญ่, เรื่องเดิม, หน้า (6).

ตำนานของเฮโรโดตัส ได้ให้หลักสำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ชาติต่าง ๆ รวมทั้งชาติไทยด้วยกันได้ใช้มาจนปัจจุบัน ดังความตอนหนึ่ง กล่าววา

... เฮโรโดตัส ได้เริ่มแยกการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ออกเป็นชั้นต่าง ๆ เช่นในระยะแรก เขาจะอ่านเรื่องราวที่มีอยู่ หรือจดจำนิทานปรัมปราเกี่ยวกับเหตุการณ์หนึ่งใดไว้ แล้วทดสอบ ข้อมูลจากหลักฐานชนิดนี้กับหลักฐานชนิดอื่น เช่น ศิลาจารึก หรือ การสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ หรือการเดินทางไปดูสถานที่ที่เกิดเหตุ เป็นต้น หากมีข้อมูลหลายข้อขัดแย้งกัน เขาก็จะแจ้งไว้ ใหญ่อ่านทราบ พร้อมกับจะเสนอเหตุผลว่า ข้อไหนน่าเชื่อถือที่สุด เป็นการแสดงให้เห็นการใช้ดุลยพินิจซึ่งนำหนักของหลักฐานของเขา หลังจากนั้น เฮโรโดตัสจะพยายามลำดับเหตุการณ์ โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับการลำดับกษัตริย์ในราชวงศ์ต่าง ๆ การเปลี่ยนผู้มีอำนาจในการปกครอง หรือการจัดงานมหกรรมต่าง ๆ ของโลกโบราณ ซึ่งการลำดับเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องยุ่งยาก ลำบากยิ่ง ... เฮโรโดตัส ได้เรียบเรียงหนังสือที่มีลักษณะเป็น ประวัติศาสตร์มากกว่า "พงศาวดาร" สำเร็จขึ้นเป็นเล่มแรก เล่มหนึ่ง ... ได้ฉายานามว่า "บิดาของประวัติศาสตร์"¹

¹ ไลมากมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, เรื่องเดิม, หน้า (3).

นักประวัติศาสตร์ จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถคัดเลือกเรื่องราวต่าง ๆ จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้มา และทำการวิเคราะห์ตรวจสอบ แยกแยะแล้วว่าเป็นความจริง จึงรวบรวมเข้ามาใหม่ โดยเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ ในการรวบรวมและเรียบเรียงนี้อาจมีการคัดแปลงแก้ไขตามความคิดของเขาเอง ซึ่งในบางครั้งหลักฐานบางอย่างอาจหายไป หรือหามาได้ไม่ครบถ้วน บางทีแปลไม่ออกเพราะว่าเป็นภาษาเก่า หรือหลักฐานเก่านำมาไขผิด อาจทำให้ความจริงถูกบิดเบือนและได้เรื่องราวที่ไม่ถูกต้องและสมบูรณ์ จึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านประวัติศาสตร์ที่จะต้องใช้วิจารณญาณอย่างถี่ถ้วน นักประวัติศาสตร์ต้องไม่มีความลำเอียง ต้องเป็นกลาง ต้องมีความชัดเจน และมีประสบการณ์ในชีวิต เพื่อตีความหมายในประวัติศาสตร์ให้ถูกต้อง นอกจากนี้ยังต้องพยายามเข้าใจปัญหาหลาย ๆ ด้านก่อนวิพากษ์วิจารณ์ (Criticize) เป็นต้น

คาโต โพลีบิอัส (Cato Polybius) นักประวัติศาสตร์ชาวกรีก ได้วางหลักในการเขียนประวัติศาสตร์ไว้ 3 ประการ คือ

1. จะต้องศึกษาและตรวจสอบหลักฐานต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วนรอบคอบ
2. จะต้องวิเสกจนสถานที่และดินแดนต่าง ๆ ที่กล่าวถึงด้วยตนเอง
3. จะต้องมีความประสพการณ์ทางการเมือง

ต่อมาในศตวรรษที่ 18 นักปราชญ์ส่วนใหญ่ซึ่งมีพื้นฐานทางการศึกษาที่ได้รับจากฝรั่งเศสเป็นแบบเดียวกันนั้น มีความยึดมั่นด้านทางโลก (Physical World) มากกว่าทางด้านศาสนา (Spiritual World) และวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ อย่างใคร่ครวญหาเหตุผล (Critical and Reasonal) นักเขียนที่เป็นผู้นำและวางรากฐานอันมีมาตราฐานไว้ให้แก่นักประวัติศาสตร์รุ่นต่อมาของศตวรรษที่ 18 คือ ปิแอร์ บายเลย์ (Pierre Bayle) ปิแอร์ บายเลย์ มีกตวิธีในการเขียนเรื่องราวทางานประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่ามากสำหรับสมัยต่อมา 3 ประการ คือ

1. มีการตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยการใคร่ครวญว่าเรื่องใดมีน้ำหนักมากกว่าหรือมีเหตุผลมากกว่า
2. มีการตัดสินและวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานที่นำมาใช้อย่างมีเหตุผล
3. มีการพิจารณาปัญหาเฉพาะทางด้านศาสนาเป็นพิเศษ โดยจะไม่เข้าข้างตนเองหรือไม่เอาความคิดเห็นส่วนตัวเข้ามาปน (Objectivity) และมีการตรวจสอบพระกัมภีร์อย่างมีเหตุผล เรื่องใดมีอคติ (Bias) ก็จะตรวจอย่างละเอียดยิ่งขึ้น

บิแอร์ บายเดย์ เป็นคนเคนมากในศตวรรษที่ 18 นอกจากจะมีชื่อเสียงในด้านการเขียนประวัติศาสตร์แล้ว เขายังเป็นบุคคลที่รับยกย่องในอีกหลายด้าน เช่น ด้านสังคม ศิลปกรรมจรรยา การเมือง และศาสนา เป็นต้น¹

นักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียงในศตวรรษเดียวกันเช่น ฟองชัว มารี อารูเอ็ท วอลแตร์ (Francois Marie Arouet Voltarie) และ เอ็ดเวิร์ด กิมบอน (Edward Gibbon) ฟองชัว มารี อารูเอ็ท วอลแตร์ รู้จักมีนิพนธ์เพราะหลักฐานต่าง ๆ โดยใช้วิจารณ์พิจารณาหลักฐาน (Sources) อย่างมีเหตุผล (Reasonal) และนิยมใช้ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ในการเขียนประวัติศาสตร์ มีการอ้างอิง-พจน์ (Quotations) จากหลักฐานเดิมไว้ด้วย ทั้งมีการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เพิ่มเติม เพื่อให้ได้เรื่องราวที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ส่วน กิมบอน เอ็ดเวิร์ด เขียนประวัติศาสตร์โดยใช้หลักฐานที่ตีพิมพ์แล้วและเขียนอย่างละเอียดถี่ถ้วน (Accuracy) ลักษณะที่เหมือนกันของนักประวัติศาสตร์คู่นี้ คือ เขียนประวัติศาสตร์โดยพยายามไม่โน้มเอียงเข้าข้างตนเอง และเน้นคุณค่าด้านศิลปะและวรรณคดีมาก ส่วนวนการเขียน (Style) ทั้งของ ฟองชัว มารี อารูเอ็ท วอลแตร์ และกิมบอน เอ็ดเวิร์ด ได้ชัดเผลาอย่างดี โดยเขียนให้อ่านสนุก ใสถ้อยคำที่ไพเราะและเลือกเป็นคำศัพท์ที่เหมาะสมมาใช้ นับว่าเป็นงานเขียนที่มีศิลปะและมีความงดงาม (Artistic Value) ในแง่วรรณคดี

¹ เรื่องเดียวกัน.

ฟองซ์ มาร์รี อารูเอ็ท วอลแตร์ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีความภูมิใจในชาติของตนมาก เขาใช้บุรุษที่ ๓ คือ "I" ในการเล่าเรื่อง และมักใช้บุรุษที่ 2 คือ "We" เมื่อกล่าวถึงประเทศฝรั่งเศสและคนฝรั่งเศส ฟองซ์ มาร์รี อารูเอ็ท วอลแตร์ เขียนประวัติศาสตร์อย่างมีความรักชาติมาก ในการเขียนเรื่องของประเทศฝรั่งเศส เช่นเรื่อง "The age of Louis XIV" ฟองซ์ มาร์รี อารูเอ็ท วอลแตร์ จะมองอย่างคนฝรั่งเศส (French Viewpoint) แต่ก็ไม่ได้แสดงว่า ฟองซ์ มาร์รี อารูเอ็ท วอลแตร์ มีอคติ (Bias) เป็นการเสนอเนื้อหาสาระตามหลักฐานต่าง ๆ เช่น บันทึกสวนครัว เกียรติของสาวदार เป็นต้น¹ ผู้วิจัยได้ใช้ลักษณะของนักประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้เป็นแนวทางสำหรับวิเคราะห์ความเป็นนักประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการในฐานะนักประวัติศาสตร์

ในฐานะนักประวัติศาสตร์ หลวงวิจิตรวาทการ เป็นบุคคลที่มีบทบาทมากคนหนึ่ง ผลงานของท่านมีอยู่หลายอย่าง เช่น เป็นผู้ประพันธ์สารคดีเชิงประวัติศาสตร์ เป็นผู้นำวิธีการเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่แบบสากลมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ เป็นต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

ถึงแม้ว่า หลวงวิจิตรวาทการ จะมีภารกิจในราชการและมีหน้าที่อื่น ๆ มากมาย แต่ท่านก็มีผลงานทางด้านประวัติศาสตร์อยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ได้ศึกษาคนแล้ว และประพันธ์หนังสือ บทความ บทละคร บทเพลง และบันทึก รวมทั้งได้แปลหนังสือภาษาต่างประเทศไว้มากมาย นับว่าเป็นนักเขียนชั้นอาวุโสที่มีผลงานทางด้านประวัติศาสตร์มากคนหนึ่ง ผลงานที่ทำไว้เป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าของนักศึกษานับปัจจุบันอย่างยิ่ง

หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มุ่งคนควาในแง่ประวัติศาสตร์โดยตรง ดังจะเห็นได้จากที่ท่านกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ไปหมา ตอนหนึ่งว่า

ข้าพเจ้าไปหา ม. เคอร์วเซสส์ เจ้ากรมโบราณคดี ... ท่านผู้นั้นอายุ 70 ... เอาโครงการซึ่งทำไว้ 5 หน้ากระดาษมาอ่านให้ฟังว่าจะให้ไปทำอะไรบ้าง พอได้ข่าวว่าจะหักมันแค่เพียงสองคืนก็เอ๊ะก็กลัวจะคูให้หัวใครอย่างไร เพราะบางแห่งต้องลงเรือไปตลอดวัน ข้าพเจ้าพยายามชี้แจงว่าข้าพเจ้าเป็นอธิบดีกรมศิลปากรก็จริง แต่ข้าพเจ้าไม่โง่เขลา ข้าพเจ้าถนัดทางประวัติศาสตร์ และการมาคุมมณฑลก็ต้องการคูในแง่ประวัติศาสตร์เท่านั้น ฉะนั้นถ้าให้ข้าพเจ้าได้เห็นพระราชมังกุกับกุเขามันเล็กก็พอแก้ความข้องการของข้าพเจ้า ...¹

การค้นคว้าและสอบสวนจากหนังสือต่าง ๆ นั้น ท่านได้ตรวจสอบอย่างละเอียดดังปรากฏในหนังสือเรื่อง งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ความว่า

... การขยับยั้งจิตใจเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นที่สุดสำหรับงานค้นคว้า เพราะมีตัวอย่างบางเรื่องสอนใจว่า การขยับยั้งจิตใจไว้ก่อน จะช่วยให้เราโคพบของดีในภายหลัง ตัวอย่างเช่น เราเห็นเรือชนิดหนึ่ง ซึ่งเราเรียกว่าเรือ "สำปัน" เราอ่านหนังสือฝรั่งพบคำเรียกอย่างเดียวกัน ลองเปิดดู เอนไซโคล-

¹หลวงวิจิตรวาทการ, ไปหมา (พระนคร, โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2495), หน้า 36-7.

ปีเกีย มติเตนนิกา บอกว่าคำนี้มาจากภาษาจีน สั้ง แปลว่า บาง
 บั้ง แปลว่า แขน หมายถึงเรือที่ทำความไม่แน่นอนบาง ๆ เปิดพทา-
 นุกรมอังกฤษบางฉบับ บอกว่าคำนี้เป็นภาษามลายู สองถามคน
 จีนว่าเขาเรียกเรือชนิดนี้ว่าอะไร เขาจะออกเสียงให้เราฟัง
 ซึ่งคล้ายคำว่าสำปั้น ไม่มากก็น้อย ถ้าเราควนตัดสินใจว่าคำนี้มา
 มาจากจีน หรือไทยเราไม่เคยมีความรู้เรื่องเรือสำปั้น เราต้อง
 เรียนจากจีน ต้องเอาเรือชนิดนี้มาจากจีน เช่นนี้ เราก็คงต้อง
 เสียใจภายหลังว่าเราตัดสินใจเร็วเกินไป เพราะนักคนควาฝรั่ง
 ได้พบชนชาติไทยในแดนจีนใช้เรือชนิดนี้มาก และเรียกว่า
 เรือ "สามแผน" ไปตรวจดูลำเรือ จะเห็นได้ว่าใช้ไม้กระดาน
 สามแผนจริง ๆ แผนหนึ่งอยู่ตรงกลาง เป็นท้องเรือ อีกสองแผน
 ประกอมข้าง เป็นอันว่าไทยเรารู้จักใช้และทำเรือชนิดนี้มาช้านาน
 และเราเรียกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงว่า เรือ
 "สามแผน"¹

นอกจากตัวท่านจะเป็นนักประวัติศาสตร์เองแล้ว ท่านยังมุ่งสนับสนุนให้ผู้อื่น
 คนควาและเสนองานทางคานประวัติศาสตร์กวย ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของพระองค์-
 เจ้าจุลจักรพงษ์ ที่ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ เจ้าชีวิต ตอนหนึ่งว่า

เมื่อข้าพเจ้าเริ่มแต่งหนังสือประวัติศาสตร์ฝรั่งเป็นภาษาไทย
 ให้คนไทยอ่าน คุณหลวงวิจิตรวาทการ เคยออกความเห็น
 ว่าข้าพเจ้าควรจะแต่งประวัติศาสตร์ไทยให้ฝรั่งอ่านบ้าง แต่
 ข้าพเจ้าไม่กล้าทำอยู่ถึงเกือบ 30 ปี บัดนี้ได้ทำตามคำแนะนำ

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, งานคนควาเรื่องชนชาติไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2 ;
 พระนคร, กองทึพบก, 2512), หน้า 6-9.

ของท่านแล้ว จึงขอขอบใจท่านด้วย¹

หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่รู้จักสังเกตและวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอยู่เสมอ ลักษณะอันนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือของท่านหลายเล่ม เช่น ในประวัติวัดเขมาภิรตาราม มีกล่าวไว้ว่า

... การได้เห็นวัดเขมาภิรตารามในปัจจุบัน กระทำให้เกิดความรู้ ความนึกหลายประการ แต่จะได้รับความรู้ความคิดเช่นนั้น จะต้องเป็นผู้ที่สนใจในวิชาทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ถึงแม้ว่าวัดเขมาภิรตาราม จะไม่มีของโบราณเหลืออยู่มากแล้วก็ตาม แต่ที่มียังอยู่ในบ้นี้ก็ทำให้ได้รับความรู้หลายอย่าง ... ดาววัดอุณนแรกที่ควรสังเกต คือตึก ... เวงงานี้เ็นโรงเรียน ตึกหลังนี้มีหลังคาสองตอน มีข้อฟ้าเป็นเครื่องสูง ตั้วตึกทำเป็นสองชั้น ชั้นล่างเหมาะแก่การเก็บของมากกว่าที่คนจะอยู่ได้ มีเสาสูงยื่นเมียงซ้ายขวาอรอมตึก ซึ่งเป็นวิธีการก่อสร้างของไทย ... ศาลาการเปรียญเป็นตึก ... พระอุโบสถสร้างงดงามมาก บานประตูหน้าต่างเป็นลายสลักควยฝีมือช่างอย่างดี ส่วนภายในพระอุโบสถนั้น แม้มิต้องบอกก็ทราบทันทีว่าเป็นของรัชกาลที่ 4 เพราะลวดลายเขียนและฝีมือช่างมีปะปนผสมกันอยู่ถึง 3 แบบ รูปเทวดาต่าง ๆ เป็นแบบไทย รูปกระถางต้นไม้เป็นแบบจีน และวอคอกไม้พานประตูเป็นลวดลายเขียนแบบฝรั่ง การที่ฝีมือช่างทั้ง 3 ผสมกันนี้ เป็นลักษณะของรัชกาลที่ 4 โดยแท้²

¹ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, "คำนำ," เจ้าชีวิต (พระนคร, คลังวิทยา, 2505), หน้า (ง).

² หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติวัดเขมาภิรตาราม (พระนคร, กรมศิลปากร, 2477), หน้า 30-2.

อีกตอนหนึ่งในเรื่องเดียวกันนี้กล่าวไว้ว่า

ทำหน้าที่แกงที่วัดเชวมานิกิตาราม ... ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็พอ
เป็นอาหารของนักประวัติศาสตร์ไคบาง เพราะเป็นชั้นหนึ่ง
แสดงให้เห็นตัวอย่างปราสาทราชวังเมื่อร้อยห้าสิบปีมาแล้ว ...
นักประวัติศาสตร์จะโคเห็นชีวิตของสมเด็จพระราชินีเมื่อ 130 ปี
มาแล้วว่าประทับอยู่ในที่เช่นไร¹

ในหนังสือของคีโนอินเคีย ตอนที่กล่าวไว้ว่า

ที่เมืองเกอเซอง เราหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน
ที่ภัตตาคารของสถานีรถไฟ สิ่งสะดุดตาในภัตตาคารนี้ ... ทุก
สิ่งทุกอย่างเหมือนเยอรมันหมด ภายในภัตตาคารเครื่องตกแต่ง
ตลอดถึงโต๊ะเก้าอี้มีลักษณะเป็นเยอรมัน คือรูปร่างเทอะทะแข็ง
แรงไปทั้งนั้น มองจากหน้าต่างภัตตาคาร สิ่งก่อสร้างในสถานี
ซึ่งแม้จะเป็นสถานีเล็ก ๆ ก็ให้ความรู้สึกเหมือนนั่งอยู่ในสถานี
รถไฟเล็ก ๆ ในประเทศเยอรมนี ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่าทำไม
จึงเป็นอย่างนี้ ถ้าเป็นอย่างในเมืองเราก็จะไม่ประหลาดใจ
เพราะการสร้างทางรถไฟในเมืองเรานั้นในนายช่างเยอรมัน
มาทำการก่อสร้างในชั้นต้น²

ในหนังสือบทละครเรื่องเลือกสุพรรณ หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ว่า

... ข้าพเจ้า ... ขึ้นไปจังหวัดสุพรรณ เพื่อทำธุระเกี่ยวกับ
ศาลหลักเมือง ... ข้าหลวงและกรรมการจังหวัดสุพรรณ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

² หลวงวิจิตรวาทการ, ของคีโนอินเคีย (พิมพ์ครั้งที่ 2; พระนคร,
เสรีวิทยบรรณาการ, 2512), หน้า 205-6.

ไคพาซาบเจ้าคุณที่ต่าง ๆ จนถึงคูเมือง พอได้เห็นคูเมือง ภาพ
 แห่งการสงครามรุกรานก็ปรากฏขึ้นแก่ดวงจิต พม่าเคยมายึด
 สุพรรณก่อนศึกกรุงศรีอยุธยา ที่เหล่านั้ตลอดจนลงมาถึงฝั่งแม่น้ำ
 สุพรรณจะไคเคยเป็นที่พักของกองทัพพม่า ชาวสุพรรณคงจะไค
 ถูกพม่าจะเกแให้ทำงานหนักตักน้ำท่าข้าว และคงจะถูกกดขี่
 ขมเหงอย่างระทมทุกขมาแลว ชาวพเจ้าไคครองต่อไปถึงสภาพ
 การณ์ในครั้งนั้นว่า กำมความเข้าใจของพวกเรา พม่าเป็นคน
 โหดร้ายและขมเหงคนไทยมาก แตความจริงคนดีของเขาก็คง
 มีเหมือนกัน การที่จะสอนให้ไทยเราเกลียดชังพยาบาทพม่า
 เพื่อนบ้านต่อไปนี้ เป็นการพนสมัย เราควรหันเข้าหาทาง
 ผูกไมตรีกัน ถึงแมพม่ากับไทยจะเคยเป็นศัตรูกันมาสักเพียงไร
 ก็ยังมีทางที่จะรักใคร่กลับเป็นมิตรกันได้ ...¹

อนึ่ง เมื่อหลวงวิจิตรวาทการ ไปยังที่แห่งไค หรือไคทราบเรื่องไค ๆ ก็คือ
 หรือแมแต่ก็ศึกษาเรื่องไคอยู่ก็คิด ทานมักชอบบันทึกเรื่องราวนั้น ๆ ไว้เป็นหลักฐาน เว้น
 บันทึกในที่คุมขัง บันทึกไวสำหรับลูก บันทึกเรื่องบางปะอิน บันทึกเรื่องการเดินทางใน
 แม่น้ำโขง บันทึกเอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา ตลอดจน
 บันทึกปาฐกถาที่ไคเคยแสดงตามที่ต่าง ๆ เป็นต้น การบันทึกเรื่องเหล่านี้เท่ากับเป็นการ
 รวบรวมหลักฐานให้เป็นหมวดหมู่ ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีประการหนึ่งของนักประวัติศาสตร์
 ตำแหน่งและหน้าที่ในราชการของ หลวงวิจิตรวาทการ นั้น ทำให้ท่านต้อง
 ท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ หลายแห่งตลอดชีวิตของท่านไคท่องเที่ยวทั้งในและนอกประเทศ
 หลายครั้งหลายหน ยังผลให้ประสบการณ์และความคิดอันกว้างขวาง ซึ่งถือเป็นคุ-
 สมบัติสำคัญอีกประการหนึ่งของนักประวัติศาสตร์ เพราะเท่ากับว่าไคตรวจสอบหลักฐาน
 ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ช่วยให้ไครู้ว่าขอเท็จจริงเป็นอย่างไร อันจะทำให้หนังสือหรือ

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำแจ้งของผู้แต่ง," บทละครเรื่องเลือดสุพรรณ
 (พระนคร, กรมศิลปากร, 2479), หน้า 5.

ขอเขียนนั้น ๆ โกล่เคียงต่อความจริง หรือมีความจริงที่ถูกต้องมากที่สุด

หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีวิธีเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจน และเป็นที่น่าสนใจในหมู่นักอ่าน ท่านมีวิธีเสนอทั้งในรูปแบบของหนังสือ สารคดี ละคร เพลงประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ ซึ่งทำให้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยมีชีวิตใหม่แห่งดวงนาเปื้อนนาย วิธีเสนอของท่านช่วยให้ทั้งประชาชน และปัญญาชน เข้าถึงประวัติศาสตร์อย่างซาบซึ้งและเห็นคุณค่า

ในเรื่องความมีชีวิตในวิชาประวัติศาสตร์นั้น มีนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่บางคน เห็นด้วยกับความคิดของท่าน และกล่าวสนับสนุนความคิดของท่านไว้ว่า "วิชาประวัติศาสตร์เป็นของมีชีวิต ... เป็นวิชาที่ค้นได้ไม่ตาย ..." ¹

ตัวอย่างเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ ที่สามารถทำให้ประชาชนและปัญญาชน เข้าถึงประวัติศาสตร์อย่างซาบซึ้งและเห็นคุณค่านั้นมีอยู่ในเนื้อเพลง "คนตระกูลไทย" ความว่า

(สรอย) คนตระกูลไทย ใจท่านเต็มมหา รักราคินแดนไทย ไว้ให้ลูกหลาน
 สุนสูเสีย แม่วิตของท่าน เพ็ดนอมบ้าน เมืองไว้ให้เรา
 ลูกขึ้นเด็ก ฟันธงไทย อยาให้วีตสูญเปล่า รักราคินยังชีพ
 ของเรา เหมือนดังพงศเภา คนตระกูลไทย

ท่านพระยาราม ภูมิความแข็งขัน สู้รบป้องกัน มิไคยอมแพพพาย
 พระรามนุ ทหารสมัยกชาติ แสดงความสามารถ ไคชัยชนะมาก
 หลาย เจาพระยาโกษาเหล็ก ท่านเป็นแม่ทัพชั้นเอก ของสมเด็จพระนาราย
 ธิหาราเดโช ญจสูงครามใหญ่โต คอตีศัตรูแพพพาย
 เจาคูพิชัยคาบหัก ญกลาหาญยิ่งนัก ล้วนเป็นคนตระกูลไทย

(สรอย)

¹ ขจร สุขพานิช, "ขอคิดเห็นทางประวัติศาสตร์," ประมวลคำบรรยายหลักการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (พระนคร, กองวิจัยสังคมสภาวิจัยแห่งชาติ, 2510), หน้า 355.

หมคนสำคัญ หัวหน้าชาวบางระจัน ที่เราหาชื่อได้ นายแทน
 นายกอก นายอิน นายเมือง ขุนสรรค์ พันเรือง นายทองแสง
 ไทธู นายโชติ นายทองเหม็น ทานพวกฉนวนเป็น บุกลาหาญ
 ขาญชัย นายจันทนาคเขี้ยว กับนายทองแก้ว ทำชื่อเสียงเกียรติ-
 แพร้ว ไว่ลายเลือดไทย ชาวบางระจัน สำคัญยิ่งใหญ่ เป็นคน
 ทรกระดูกของไทย ที่ควรระลึกตลอดกาล

(สรอย)

องค์พระสุริโยทัย ยอดมิ่งหญิงไทย สละพระชนม์เพื่อชาติ
 ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ปกป้องก้นกลางนคร ไว่ควยความ
 สามารถ ท้าวสุรนารี ผู้เป็นนักรบสตรี กล้าหาญองอาจ ปกป้องก้น
 อีสาน ทานศัตรูของชาติ ฉนวนเป็นสตรีสามารถ คนกระดูกของ
 ไทย

(สรอย)¹

บทความที่แรงถึงการ เป็นนักประวัติศาสตร์และมีความรักในวังนี้ มีกล่าวไว้
 ใน "คำสังคาย" ความว่า

ข้าพเจ้าเองก็ตั้งจิตอธิษฐาน ขออำนาจพระรัตนตรัย บันดาล
 ให้ข้าพเจ้า ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ ถ้าหากมฤตยูจะต้องการ
 ตัวข้าพเจ้าแล้ว ก็ขอให้รุ่งโรจน์จนกว่าข้าพเจ้าจะพิมพ์ประวัติ-
 ศาสตร์สากฉบับเล่มที่ 12 พอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสปลื้มใจได้
 ว่ามีประโยชน์แก่การศึกษาของเพื่อนร่วมชาติแล้ว เมื่อนั้นข้าพเจ้า

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "เพลงคนกระดูกไทย," ชัยพฤกษ์, 14 (สิงหาคม,
 2497), 19. [บทเพลงในบทละครเรื่อง "อานุกาฬพอลขุนรามคำแหง" วันที่ 31
 มกราคม 2497]

ก็จะหลับตาตายอย่างเป็นสุข และจะนำเอาความปลื้มปิติ
วิญญูณไปในโลกหน้า¹

นอกจากนี้ คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ ยังเคยกล่าวไว้ว่า "หลวง
วิจิตรวาทการ เคยพูดว่า ถ้าออกจากราชการแล้ว อยากจะทำประวัติศาสตร์สากลใหม่
วิชาที่รักมากที่สุดก็คงเป็นวิชาประวัติศาสตร์สากล"²

ในฐานะนักประวัติศาสตร์ หลวงวิจิตรวาทการ มีน้ำใจกว้างขวางพอที่จะยอมรับนับถือ ความคิดเห็นของผู้อื่น และไม่ถือว่าชอกช้ำและความเห็นของตนถูกต้องแต่เพียง
ผู้เดียว ดังจะเห็นได้จากข้อความที่กล่าวไว้ในคำนำหนังสือประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1
ว่า

หนังสือประวัติศาสตร์สากลชุดนี้ ถึงแม้ข้าพเจ้าได้ไต่ความรอบ-
คอบพิถีพิถันระหัดระจตรวจตราอย่างละเอียดจนเชื่อว่าไม่ผิดแล้วก็ดี
แต่ความผิดพลาดหลังก็คงไปมี เข้าบ้างตามโลกวิสัย แต่ข้าพเจ้าไม่
โทษคนหัวดีดื้อดี เห็นว่าตัวถูกไปหมด ถ้าไปปรากฏความผิดพลาด
เขาในที่ใด จะเป็นข้าพเจ้าเขาเองก็ดี หรือโดยทางผู้ใดกรณ
หักทวงมาก็ดี ข้าพเจ้าจะรีบบอกแก้โดยเร็วที่สุด ... สิ่งไรที่
ข้าพเจ้าไม่รและคนหาไม่ใด ข้าพเจ้าจะไม่รังรอที่จะรับตรง ๆ
ว่าไม่รู้และข้าพเจ้านั้นใจว่าท่านผู้อ่านคงไม่หวังใหม่มนุษย์อายุ
31 ปีฉลาดปราดเปรื่องรอบรู้ไปหมดทุกอย่าง³

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำส่งท้าย," ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 12
(พระนคร, โรงพิมพ์วิริยวิทยานุกาฬ, 2472), หน้า 271.

²อัครวิทย์ โอสถานุเคราะห์, บุคคลที่น่ายกย่อง (พระนคร, บริษัทเดนมชา
อุตสาหกรรมจำกัด, 2516), หน้า 310.

³หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 ...,
หน้า (13)-(4).

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีความสามารถมากคนหนึ่งของประเทศไทย

การศึกษาประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการ ฝึกไปในการศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างกว้างขวางและจริงจังมาตั้งแต่ยังเยาว์ เฉพาะการศึกษาทางภาคทฤษฎีนี้ , เริ่มตั้งแต่สมัยบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ที่วัดมหาธาตุ โดยการอ่านหนังสือต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ในด้านความรู้ภาษาต่างประเทศนั้นศึกษาจนู้ใช้การได้ดี ได้ อ่านหนังสือพงศาวดารเยอรมันฉบับภาษาอังกฤษของศาสตราจารย์ริทซ์ จนขึ้นใจจนสามารถแปลและเรียบเรียงพงศาวดารเยอรมันโดยย่อ ขึ้นเป็นหลักฐานเล่มหนึ่ง¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2463 ได้มีโอกาสเดินทางไปรับราชการเป็นเลขานุการสถานทูตไทย ประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และรับราชการอยู่ในยุโรปเป็นเวลานานถึง 6 ปี ในระยะนี้เริ่มมีโอกาสศึกษาภาคปฏิบัติอย่างจริงจัง หลวงวิจิตรวาทการมีความตั้งใจที่จะประพันธ์ประวัติศาสตร์สากลขึ้นเป็นภาษาไทย จึงได้พยายามหาเวลานอกราชการศึกษาค้นคว้าความรู้เพิ่มเติม ด้วยการอ่านตำรา และทำโอกาสท่องเที่ยวชมถาวรวัตถุตามสถานที่สำคัญทั้งในฝรั่งเศสและประเทศใกล้เคียงหลายประเทศ เช่น สวิตเซอร์แลนด์ อังกฤษ และเยอรมนี เป็นต้น ในเรื่องการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในต่างประเทศนั้น หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 ว่า

การทำประวัติศาสตร์สากลขึ้นในภาษาไทยนั้น เป็นความใฝ่ฝันของข้าพเจ้านาน ในขณะรับราชการอยู่ในยุโรป ก็ได้พยายามใช้เวลาออกนอกราชการศึกษาค้นคว้าในทางนี้ ... แต่ข้าพเจ้ามิใช่เป็นนักเรียนมหาวิทยาลัย ไม่มีประกาศนียบัตรหรือด็อกทีร์อันใด เป็นเครื่องแสดงภูมิรู้ ความรู้ที่มีอยู่ก็หาได้ ... โดยอ่านตำรา และใช้ความสังเกตพิจารณาด้วยตนเอง เช่น เมื่ออยู่ในประเทศ

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำ," พงศาวดารเยอรมันโดยย่อ (ม.ป.ท., 2463), หน้า (ก).

ฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาวันเสาร์อาทิตย์ไปกุสสถานทัตวรวัตถุ และรูปภาพในที่ต่าง ๆ เช่น ปราสาทแวร์ไซย์ เป็นอาทิ เพื่อให้เป็นหลักฐานประจักษ์แก่ตาตนเอง ไม่แต่เฉพาะอ่านหนังสือ ครั้นใดที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเดินทางไปประเทศอื่น เช่น เยอรมนี เบลเยียม สวิสเซอร์แลนด์ ฮอลแลนด์ และ อังกฤษ ก็ได้ปล่อยให้เสียโอกาสในการเรียนประวัติศาสตร์เลย ได้พยายามพินิจพิเคราะห์หามิประเทศ สังเกตลักษณะของมนุษย์ พิจารณาสถานที่ต่าง ๆ แลวกก็กลับมาอ่านหนังสือว่า ใดใดความเข้าใจอย่างแน่นอน นอกจากนี้ยังได้หาโอกาสเสวนะกับผู้เชี่ยวชาญในทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ได้ความรู้ใหม่ ๆ และติดตามปัญหาบางข้อที่ยังรู้สึกวาคลุมเครือ¹

ในเรื่องความสนใจทางด้านประวัติศาสตร์นั้นมักกล่าวทั่วไปในหนังสือแทบทุกประเภท เช่น ในหนังสือ ไปพมา กล่าวไว้ว่า

โดยอนุบัติของกระทรวงธรรมการ และคณะรัฐมนตรี ...
 ข้าพเจ้าได้ไปพมา ... ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2479
 ข้าพเจ้าเคยสนใจในประวัติศาสตร์และความเป็นไปของประเทศนี้มามากกว่า 10 ปี ข้าพเจ้าเคยซื้อหนังสือนำเที่ยวมาอ่านมาตั้งแต่ พ.ศ. 2469 รัฐบาลได้กรุณาให้ข้าพเจ้าไปศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพมา ข้าพเจ้าจำต้องใช้เวลาอันจำกัดให้ได้ประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะพึงได้ จุดมุ่งหมายแห่งการศึกษาของข้าพเจ้า ก็คือเมืองต่าง ๆ เท่าที่เราได้พบชื่ออยู่เสมอในประวัติศาสตร์สยามและพมา เช่น ย่างกุ้ง หงสาวดี แปร

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำ," ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม; พระนคร, เสริมวิทย์บรรณาการ, 2514), หน้า (9)-(10).

อึ้งวะ หุกาม อมรปุระ สาแกง และมัลลเด ข้าพเจ้าได้เห็น ...

ทุกเมือง¹

ในหนังสือ ของดีในอินเดีย หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวถึงสิ่งที่ได้พบเห็นไว้ว่า

กัลกัตตาในปัจจุบัณมีตลาดเรียกว่า "นิวมาเกต" ... มีวิธี
แสดงสินค้าดีมาก ร้านขายหนังสือตั้งเป็นช่องที่ข้าพเจ้าชอบที่สุด
มีดี ๆ มากในกัลกัตตา อนุสาวรีย์สมเด็จพระนางวิกตอเรีย
สร้างเมื่อ พ.ศ. 2449 รุนเดียวกับกับพระที่นั่งอนันตของเรา.
สิ้นเงินสร้าง 7 ล้าน 6 แสนรูปี สร้างควยหินอ่อนทั้งหลัง ...
พิพิธภัณฑ์ที่ใหม่โตกว่าบ้านเรา ... เป็นพิพิธภัณฑ์ทั่วไป ...
สิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าชอบในพิพิธภัณฑ์อินเดียนี้คือ เขาเขียนแบบ
หนังสือตัวโต ๆ ในกระดานคำแผ่นใหญ่เทียบตัวอักษรที่ใช้ใน
ภาษาไทย ๆ ของอินเดียไว้เป็นความสะดวกแก่นักศึกษา ...
เฉพาะภาษาไทย ๆ ที่มีคนพูดเป็นจำนวนล้านคนขึ้นไปมี 14 ภาษา
เช่น 1. ภาษาฮินดี 79 ล้าน 2. ภาษาเบงกาลี 54 ล้าน 3.
ภาษาเตลูก 26 ล้าน 4. ภาษามหาราฐี 21 ล้าน 5. ภาษา
ทมิฬ 20 ล้าน ...²

อีกตอนหนึ่งในเรื่องเดียวกันนี้กล่าววว่า

ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าเห็นทัชมาฮาล ความคิดของข้าพเจ้าได้เลื่อน-
ลอยไปสู่เรื่องราวของการสร้างมากกว่าที่จะผูกพันอยู่ในตัวปรา-
สาท ข้าพเจ้ามองเห็นประวัติของการสร้างงดงามยิ่งกว่าตัว
ปราสาทเอง³

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำ," ไปพม่า ..., หน้า 1-3.

²หลวงวิจิตรวาทการ, ของดีในอินเดีย ..., หน้า 21-5.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

ส่วนในเรื่องการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในประเทศนั้น หลวงวิจิตรวาทการ
กล่าวไว้ในหนังสือ เพชรพระนารายณ์ ตอนหนึ่งว่า

บรรดาเหตุการณ์ทั้งหลายในประวัติศาสตร์ไทย เหตุการณ์ใน
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นตอนที่ข้าพเจ้าศึกษามากที่
สุด เนื่องจากที่มีอาชีพในการทูตมาเป็นเวลาดั้ง 20 ปี จึงต้อง
ศึกษาประวัติศาสตร์ตอนนี้ ซึ่งเป็นตอนสำคัญในประวัติการทูต
ของไทย ข้าพเจ้าศึกษาด้วยความชื่นชม สรรเสริญ และเกลียด
ชัง ...

ข้าพเจ้าสนใจในประวัติศาสตร์ไทยตอนสมัยสมเด็จพระนารายณ์
นี้ และศึกษาอย่างละเอียดลออ จนนึกเสียใจว่าไม่มีความรู้ทาง
ช่างเขียน ... ถ้าข้าพเจ้าเป็นจิตรกร ที่มีความสามารถแม้
เพียงสักครึ่ง หรือกระแฉีกหนึ่งของคุณเฉลิม วุฒิชัยสิทธิ์ หรือคุณเหม
เวชกร ข้าพเจ้าจะวาดภาพความเป็นไปในลพบุรี อย่างแบบที่
ฝรั่งเรียกว่า Restoration เพราะเชื่อว่าตัวเองจะวาดได้
ถูกต้องความงามเมืองเป็นอย่างไร ผู้คนแต่งกายอย่างไร การ
คมนาคมในถนนหนทางเป็นอย่างไร ร้านค้า อาคาร คลังสินค้า
หลวง พระราชวัง วัดวาอาราม และป้อมนัยสถานทั้งของไทยและ
ของขอม ป้อมปราการทั้งในกรุง และหัวเมืองที่สร้างแบบฝรั่ง
ตลอดถึงการประปาของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ มีรูปพรรณสีฐาน
และตั้งอยู่อย่างไร วิถีของคนในเวลานั้นเป็นอย่างไร หลวง
สรศักดิ์มีท่าทางอย่างไร ในเวลาทำรัฐประหาร ยึดอำนาจจาก
วงศ์ปราสาททอง มาตั้งวงศ์บ้านพลูหลวง และนำความลมจมนมา
ให้แก่กรุงศรีอยุธยา สิ่งเหล่านี้ข้าพเจ้าจะสามารถจะวาดภาพได้

ทั้งหมด ถ้าเขาเป็นเจ้าของเขียน¹

การเขียนประวัติศาสตร์ให้โดยคนนั้น หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้มีอยู่ 2 วิธี คือ อ่านตำราเก่า และอ่านหนังสือพิมพ์ หรือข่าวสารประจำวัน ความเห็นอันนี้ อยู่ในปาฐกถาเรื่อง "ความยุ่งยากในปลายบรมพิศ" ความว่า

อันที่จริงการเขียนประวัติศาสตร์นั้น เราจะต้องทำเป็นสอง ทางคือ เรียนของเก่าก็เรียนไป แต่อีกทางหนึ่งคือ เหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เราก็ต้องสนใจเพื่อมิให้เป็นคนล้าสมัย ถ้าเรียน แต่ของเก่าโดยไม่เอาใจใส่กับเรื่องใหม่ ความรู้เรื่องเก่า นั้นเองอาจบกพร่องไปเลย²

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ ที่น่าสนใจมากอีกวิธีหนึ่ง คือการคิดเทียบศักราช โดยยึดศักราชใดศักราชหนึ่งที่น่าจำได้แม่นยำอยู่แล้วเป็นหลัก เอา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเทียบเคียง วิธีนี้จะช่วยให้เกิดความจำและมีความเข้าใจในเหตุการณ์ที่ติดต่อกันประจวบจุติ ตัวอย่างเรื่องนี้ หลวงวิจิตรวาทการ เขียนไว้ในประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 ความว่า

เราจำได้แม่นยำว่า พระพุทธเจ้าประสูติเมื่อ 80 ปีก่อน พุทธศักราช ความจำอันนี้ช่วยให้เราจำเรื่องอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง กันได้งายขึ้น เช่น เราอาจจำว่า โสลอน คนสำคัญของกรีก คนหนึ่ง เกิดก่อนพระพุทธเจ้า 17 ปี (97 ปีก่อน พ.ศ.) เราจึงนึกปราศสูจีน อ่อนกว่าพระพุทธเจ้า 18 ปี (เกิด 62 ปีก่อน พ.ศ.) กีฬาโอลิมปิกของกรีก เริ่มมีครั้งแรกตั้งแต่

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำพิมพ์ครั้งที่ 1," เพชรพระนารายณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2; พระนคร, เสริมวิทย์มรรณาการ, 2513), หน้า (2)-(3).

²หลวงวิจิตรวาทการ, ความยุ่งยากในปลายบรมพิศปาฐกถา (พระนคร, โรงพิมพ์พระจันทร์, 2480), หน้า 2-3.

พระพุทธรูปเจ้ายังทรงพระชนม์มายุ (29 ปีก่อน พ.ศ.) ของจื้อ
เกิดเมื่อก่อนพระพุทธรูปเจ้านิพพาน 8 ปี คือเกิดเมื่อพระพุทธรูปเจ้า
ยังทรงพระชนม์มายุเหมือนกัน คราวนั้นก็อาจรักโยงกันไปได้มาก
คือ ของจื้อ เกิดก่อนเริ่มรัชกาลพระเจ้าไซริสเปอร์เซีย 1 ปี
(7 ปีก่อน พ.ศ.) พอพระเจ้าไซริสครองราชสมบัติได้ 12 ปี
ก็ตีบาบิโลนได้ (พ.ศ.5) ต่อมาอีก 7 ปี เล่าจื้อตาย (พ.ศ.
12) ต่อไปอีก 6 ปี เปอร์เซียตีโคธิจิปต์ (พ.ศ. 18) ในปี
เดียวกับที่เปอร์เซียตีโคธิจิปต์นั้น เอมิสโตเกิด คนสำคัญของ
กรีกอีกคนหนึ่งเกิด การใช้วิธีจ่าอย่างนี้ นอกจากจะช่วยความ-
จำ ยังทำให้เรามองเห็นเหตุการณ์ของโลกชัดเจน เหมือนหนึ่ง
ว่า เราลอยตัวอยู่บนที่สูง มองเห็นเหตุการณ์ของโลกที่เวียน-
วายตายเกิด วาวูรบราฆ่าฟันกันทั่ว ๆ ไป¹

เหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมาเทียบศักราชโคธิจิปต์ต่อไปนี้

ก่อนพุทธศักราช

97 ปี	โธลอน กรีก เกิด
80 ปี	ปีเกิดของพระพุทธรูปเจ้า
62 ปี	เล่าจื้อเกิด
29 ปี	เริ่มกีฬาโอลิมปิคในประเทศกรีก
8 ปี	ของจื้อเกิด
7 ปี	เริ่มศักราช พระเจ้าไซริสเปอร์เซีย

หลังพุทธศักราช

พ.ศ. 5 บาบิโลน ตกอยู่ใต้อำนาจของเปอร์เซีย

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "เทียบศักราช," ประวัติศาสตร์สาเกต เล่ม 1 ...,
หน้า 627-8.

พ.ศ. 12 อัจฉริยะ ตกอยู่ในอำนาจของเปอร์เซีย และ
 เอมิสโตเกิด กรีก เกิด¹

การที่หลวงวิจิตรวาทการ เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรอยู่ถึง 9 ปี
 เคยเป็นเลขาธิการชาหลวงใหญ่แม่น้ำโขง เป็นเลขาธิการสถานทูตอยู่ในยุโรป 6 ปี
 เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ และเป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศต่าง ๆ อีกหลาย
 ประเทศนั้น มีผลต่อการศึกษาระวีกศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างมาก เวลาที่ออก
 ไปราชการหัวเมือง ได้ถือโอกาสไปสำรวจตรวจค้นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และ
 สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เกือบจะทั่วพระราชอาณาจักร ดังตัวอย่างที่ได้เขียนไว้
 ในบันทึกปาฐกถาเรื่อง "ของดีในภาคอีสาน" ตอนหนึ่งว่า

... ข้าพเจ้าได้เคยท่องเที่ยวในภาคอีสานตั้งแต่ครั้งเป็น
 เลขาธิการชาหลวงแม่น้ำโขงเมื่อ 15 ปีมาแล้ว และต่อจากนั้น
 ก็ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่เสมอ จนกระทั่งถึงเวลานี้ โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง ในขณะที่มีการรื้อฟื้นเรื่องดินแดนระหว่างเวลาตั้งแต่
 เดือนกันยายน พ.ศ. 2483 มาถึงกันเดือนกุมภาพันธ์ 2484
 ข้าพเจ้ามีชีวิตอยู่ในดินแดนภาคอีสานมากกว่าในพระนคร ใน
 บรรดาจังหวัดของภาคอีสาน 15 จังหวัดนั้น เหลือเพียงอีก
 จังหวัดเดียวที่ข้าพเจ้ายังไม่ถึง คือจังหวัดเลย นอกนั้น
 ข้าพเจ้าได้ท่องเที่ยวทั่วทุกจังหวัด และสำหรับจังหวัดที่มีอาณา-
 เขตจรกแม่น้ำโขงนั้น ข้าพเจ้ารู้จักดีเท่า ๆ กับห้องนอนของ
 ข้าพเจ้าทีเดียว

... ในบรรดา 70 จังหวัดแห่งราชอาณาจักรไทยที่มีอยู่เดิม
 และอีก 4 จังหวัดที่เราจะตั้งขึ้นใหม่เนื่องจากการไต่ดินแดนคืน
 มานั้น มีอยู่ก็เพียง 8 จังหวัดที่ข้าพเจ้ายังไม่เคยไป นอกจากนั้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 634-5.

ข้าพเจ้าได้ไปมาแล้ว 66 จังหวัด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อ
ใจว่า ข้าพเจ้าอยู่ในฐานะจะพูดถึง "ของดี" ต่าง ๆ ในภูมิภาค...¹

สำหรับด้านต่างประเทศนั้น ได้มีโอกาสเดินทางไปหลายประเทศ ทั้งในทวีป
เอเชียและทวีปยุโรป เช่น พม่า ลาว กัมพูชา ญี่ปุ่น อินเดีย อังกฤษ ฝรั่งเศส สวิส-
เซอร์แลนด์ เนเธอร์แลนด์ และเยอรมนี เป็นต้น แต่ละประเทศที่ไป ส่วนใหญ่ได้ท่องเที่ยว
เที่ยวดูสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เกือบทุกแห่ง ดังได้กล่าวไว้ในหนังสือต่าง ๆ
หลายเล่ม เช่นใน ลัทธิโยคีและมา ยาศาสตร์ ของดีในอินเดีย ศาสนาสากล และ
ประวัติศาสตร์สากล เป็นต้น

ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของหลวงวิจิตรวาทการนั้น มิได้จำกัด
อยู่เฉพาะในเรื่องของประเทศไทยเท่านั้น การที่ได้ศึกษาจากตำราและการไปประเทศ
ต่าง ๆ ทั้งไกลและใกล้หลายครั้ง ช่วยให้รู้แหล่งของศิลปะ วิทยาการ และรอบรู้ในเชิง
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของประเทศนั้น ๆ เป็นอย่างดี ท่านได้ประพันธ์เรื่องเกี่ยวกับ
ท่องเที่ยวไว้หลายเรื่อง เช่น "ของดีในภาคอีสาน" "ปักไม้ตามที่ข้าพเจ้าเห็น"
ของดีในอินเดีย ไปพม่า ไปนมัสการโพธิบัลลังก์ และ วัฒนธรรมสุโขทัย เป็นต้น
บทประพันธ์เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการศึกษาและความรอบรู้ในวิชาประวัติศาสตร์และ
โบราณคดีของท่านได้อย่างเด่นชัด

นอกจากศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองดังกล่าวมาแล้วข้างต้น หลวงวิจิตรวาทการ
ยังได้รับพระโอวาท และคำแนะนำจากนักปราชญ์คานต่าง ๆ หลายท่าน อาทิ เช่น
สมเด็จพระยาคำมกราชาอนุภาพ (ผู้ทรงได้รับสมญาว่าเป็น "พระบิดาแห่งประวัติ-
ศาสตร์ไทย") พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระยาอนุนานราชชน และ

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "ปาฐกถาเรื่องของดีในภาคอีสาน," นิพนธ์บางเรื่อง
ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการสมัยดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากร ใน วิจิตรวาทการ
การอนุสรณ์ เล่ม 2 ... , หน้า 145-6.

หลวงบริบาลบุรีรัตน์ เป็นต้น¹

จากเหตุผลต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้จึงอาจสรุปได้ว่า หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้ได้รับการศึกษาทางภาษาศาสตร์อย่างสมบูรณ์คนหนึ่ง

วิธีเขียนประวัติศาสตร์

การใช้หลักฐานอ้างอิง หลวงวิจิตรวาทการ คำนึงถึงความสำคัญของการใช้หลักฐานต่าง ๆ ประกอบการประพันธ์หนังสือประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการประพันธ์หนังสือบางเรื่อง เช่น งานคนควาเรื่องชนชาติไทย ปรากฏว่าเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส และปฏิพจนตบสมณานีวิหุไซงอนในปัญหาเรื่อง ความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติระหว่างไทยกับเขมร ท่านคงใช้เวลาเตรียมหาหลักฐานอยู่นานและต้องเดินทางไปคัดลอกในหอสมุดแห่งชาติที่กรุงปารีส ทั้งนี้เพื่อให้ได้หนังสือประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์ และเมื่อถือโอกาสในเรื่องการคนควาและคัดลอกเอกสารนี้ หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง งานคนควาเรื่องชนชาติไทย ตอนหนึ่งว่า

เอกสารหลักที่เป็นภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสเหล่านี้ นับวันจะหายากเขากที่เพราะงานคนควาที่ฝรั่งเศสทำในเรื่องชนชาติไทย เป็นงานที่ทำกันเมื่อราว 70 ปีมาแล้ว หนังสือดี ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยมากเป็นหนังสือที่มีอายุในระหว่าง 40 ถึง 60 ปี หาซื้อใหม่ไม่ได้ ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติของเรา ก็เก่าชราเต็มที กระดาษหนังสือเองอยู่ในสภาพที่ยุ่ยพัง ยิ่งกว่านั้น เอกสารบางเรื่องไม่มีในหอสมุดแห่งชาติของเรา ต้องไปคนควาและขอคัดจากหอสมุดแห่งชาติที่กรุงปารีส บางฉบับเขาถือเป็นของ

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำส่งท้าย," ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 12 ..., หน้า 266-7.

มีเงินเดียวหาไม่ได้อีก เวลาตัดต้องคั้ในห้วงพิเศษ ภายใต้สายตา
ความควบคุมของเจ้าหน้าที่ ...¹

ในบันทึก “ปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส” ตอนหนึ่งว่า
ฝรั่งเศสได้พยายามแต่งหนังสือและโฆษณาไว้มากหลายว่าการ
ที่ฝรั่งเศสเอาดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไปจากไทยนั้น เป็นการ
ยุติธรรมและชอบด้วยเหตุผล ชาวเขาใครจะพิสูจน์ให้เห็นว่าการ
ที่ฝรั่งเศสเอาดินแดน ... ไป ... เป็นการกระทำอย่างทารุณ
โหดร้ายกลับถลอก .. ฉอโงง แต่เมื่อฉอโงงไม่สำเร็จก็ปล้น
เอาเฉย ๆ ปล้นเอาดินแดนไปแล้วยังไม่พอ ยังมาปล้นเอาเงิน
อีก ในการพิสูจน์ความชอบนี้ ชาวเขาไม่จำต้องอ้างเอกสารของ
ไทยเราเลย เพราะไม่อยากจะไต่ยืนยันขอโต้แย้งว่าเอกสารของ
ไทย ก็ต้องเขาข้างไทย ชาวเขาจะเก็บรวบรวมเอกสารของ
อังกฤษและฝรั่งเศสเองมาพิสูจน์ให้เห็น ...² [ดังตัวอย่างเช่น]

ในใบบอกของเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงปารีสถึงกระ-
ทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ลงวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.
2436 นั้น แสดงความน่าอับอายกอดสูของฝรั่งเศสอย่างมาก ใน
ชั้นต้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสอ้างว่า
ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นของญวน อังกฤษยอมถกถามว่าถ้าเช่นนั้น
เวลาฝรั่งเศสตั้งกงสุลที่หลวงพระบาง ฝรั่งเศสไปขออนุญาตไทย
ทำไม เมื่อรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศฝรั่งเศสจําแนกในข้อนี้ ก็
กล่าวหาเหตุผลไปว่าประชาชนตามแถบนั้นเคื้อครอนไม่สมัครอยู่

¹ หลวงวิจิตรวาทการ. งานคนควาเรื่องจีนเชื้อชาติไทย ... , หน้า 10.

² หลวงวิจิตรวาทการ, “ปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส,”
ประชุมปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ (พระนคร, โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484), หน้า 17.

กับไทย

ในเรื่องเรียกเงินตั้ง 3 ล้านนั้น ความในใบบอกเอกอัคร-
ราชทูตอังกฤษประจำกรุงปารีส ถึงกระทรวงการต่างประเทศ .
อังกฤษ ลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ปรากฏว่าเอกอัคร-
ราชทูตอังกฤษได้สอบถามรัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศสว่าเรียก
เงินรายนี้เพื่ออะไร และควยเหตุยคอบยงไร รัฐมนตรีว่าการ
ต่างประเทศฝรั่งเศสก็ไม่สามารถตอบอย่างชัดเจนได้ ลงท้ายก็
จ้านน¹

อีกตอนหนึ่งในเรื่อง "ปฏิพจน์ตอบสถานีวิทยุไซงอนในปัญหาเรื่องความสัมพันธ์
ทางเรือชาติระหวางไทยกับเขมร" ความว่า

สถานีวิทยุไซงอนได้อูถวววไทยเป็นอทุกภย ไหลทวมท้วควม
เคือครอนแกชนชาติตาง ๆ ในแหลมทอง และอางค่านึเป็นคำ
ของศาสตราจารย์หลุยส์ฟิโนต์ ... ผู้บรรยายแห่งสถานีวิทยุ
ไซงอนกำลังกล่าวเท็จ ... เอาคำของศาสตราจารย์หลุยส์
ฟิโนต์มากลับสัคย เปลี่ยนแปลงความหมายที่ค้ให้กลายเป็นราย
ชาพเจ้าขออ่านขอควมภาษาฝรั่งเศสที่ศาสตราจารย์หลุยส์
ฟิโนต์ เขียนไว้ คังตอไปนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

La marche de cette race singuliere qui,
souple et fluide comme l'eau, s'insinuant avec
la même force, prenant la couleur de tous les
ciels et la forme de tous les rivages, mais
gardant sous ses aspects divers l'identité
essentielle de son caractère et de sa langue,
s'est épanchée comme une nappe immense sur la
Chine méridionale, le Tonkin, le Laos, le Siam,
jusqu'à la Birmaine et l'Assam

หลวงวิจิตรวาทการ แปลข้อความในภาษาฝรั่งเศสนี้โดยตรง และแปลคำ
ต่อคำ จะได้ความเป็นภาษาไทยดังต่อไปนี้

การก้าวเดินของเชื้อชาติที่แม่น้ำโขงโคกเดี่ยว (หมายถึงชาติ
ไทย) อ่อนนุ่มและไหลรินเหมือนหนึ่งน้ำ ซึมซาบลงไปด้วยกำลัง
อันสม่ำเสมอ เปลี่ยนสีไปตามสีท้องฟ้า เปลี่ยนรูปไปตามรูปของ
ฝั่ง แต่ก็ยังรักษาไว้ได้หลายอย่างซึ่งข้อพิสูจน์อันสำคัญแห่งลักษณะ
นิสัยและภาษาใดก็คล้ายออกเหมือนผืนผ้าอันใหญ่ปกคลุมประเทศจีน
ตอนใต้ ดังเกี้ยว ลาว สยาม ตลอดไปจนกระทั่งถึงพม่าและอาหม¹

หลักฐานต่าง ๆ ที่หลวงวิจิตรวาทการ ใช้ประกอบการเขียนหนังสือประวัติ-
ศาสตร์นั้นได้มาจากสิ่งต่อไปนี้

1. จากสิ่งที่ได้พบเห็น (Eye Witness) การที่ท่านมีประสบการณ์มากมาย
ได้ท่องเที่ยวและเดินทางอยู่เป็นนิจทั้งในประเทศและนอกประเทศ ช่วยให้ได้หลักฐาน

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "ปฏิพจน์คอบสถานีวิทย์ไซ่งอนในปัญหาเรื่องความ
สัมพันธ์ทางเชื้อชาติระหว่างไทยกับเขมร," ประชุมปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ
..., หน้า 46-7.

เพื่อใช้ในการประพันธ์หนังสือโคลีทางหนึ่ง หลวงวิจิตรวาทการ ไซหลักฐานอันเกิดจากสิ่งที่ท่านได้พบเห็นมาในชีวิต ย่นกว่ากับอุปนิสัยของท่าน ซึ่งเป็นคนที่ชอบจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น มาประกอบการเขียนประวัติศาสตร์น้อย ตัวอย่างของหนังสือที่ไซหลักฐานเช่นนี้ได้แก่ บทประพันธ์เรื่อง ประวัติศาสตร์สากล ของคีโนอินเคีย ไปพบมา การเดินทางในแม่น้ำโขง และอื่น ๆ การเขียนประวัติศาสตร์โดยอาศัยหลักฐานที่ผู้เขียนได้เห็นมาด้วยตนเอง มีผลคือย่นประการหนึ่งคือ ช่วยให้เรื่องนั้น ๆ มีมาตรฐานแห่งความเป็นจริงมากที่สุด แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับวิจารณ์และการตัดสินใจของผู้เขียนเองด้วย

2. จากหนังสือต่าง ๆ (Written Records) หนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่หลวงวิจิตรวาทการ นำมาใช้ประกอบการเขียนประวัติศาสตร์แยกออกเป็นพวก ๆ ได้ดังนี้

2.1 หนังสือภาษาไทย ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เช่น เรื่องไทยรบพม่า หนังสือที่ปรากฏชาวเหนือแต่งไว้ เช่น ชินกาลมาลี จดหมายเหตุของทางราชการ เช่น ปฐมโหรหลวง และกฎหมายต่าง ๆ ที่ยังมีอยู่ เป็นต้น

2.2 พงศาวดาร และ หนังสือของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น พงศาวดารหลวงพระบาง พงศาวดารจีน ตำนานของจีน จดหมายเหตุของจีน และพงศาวดารไทย เป็นต้น

2.3 หนังสือภาษาต่างประเทศ หลวงวิจิตรวาทการ มีความรู้ในภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส จนสามารถใจการไต่คดีทั้งสองภาษา แต่เนื่องจากเคยรับราชการอยู่ในประเทศฝรั่งเศสมากกว่าประเทศใด ๆ จึงนิยมไต่หลักฐานจากภาษาฝรั่งเศสมากที่สุด

3. จากหลักฐานทางโบราณคดี การที่ไต่คำร่างตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร อยู่ถึง 9 ปีเศษ และไต่คำร่างตำแหน่งเลขานุการสถานทูตไทยกรุงปารีส ลอนดอน ตำแหน่ง อัครราชทูต เอกอัครราชทูต และตำแหน่งอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 2 มีผลคือถวาทตรวจคนทางโบราณคดีของท่านด้วยเป็นอันมาก และในฐานะที่เป็นนักประวัติศาสตร์ จึงชอบไปดูโบราณสถาน โบราณวัตถุทุกแห่งที่มีอยู่ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ เช่น ไปดูเมืองต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ในประเทศพม่า และอินเดียน และเขียนหนังสือเรื่อง

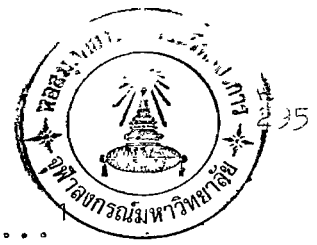
ไปพม่า และ ของคิโนอินเคีย นอกจากนี้ยังเขียนเล่าไว้ในหนังสืออื่น ๆ อีกด้วย เช่น
ในหนังสือ เจ้าแม่จามรีและครุฑคำ ความว่า

ขณะที่ดำรงตำแหน่งเลขาธิการชาวลวงใหญ่แม่น้ำโขง และ
ทองเที่ยวในแม่น้ำโขงตั้งแต่ต้นจนถึงปลายราชอาณาจักรไทย
... ข้ามภูเขาคอนลาวเข้าไปในเขตญวน ในการท่องเที่ยว
ทางบกข้ามไปขามมา ระหว่างคอนลาว เขมร และ ญวน นั้น
ข้าพเจ้าได้พบเรื่องที่น่าสนใจ คือเรื่อง "จามปา" อาณา-
จักรโบราณ ซึ่งเคยรุ่งโรจน์มาพร้อม ๆ กันกับอาณาจักรสุโขทัย
ของเรา บัดนี้โค่นยุบสิ้นอำนาจไปแล้ว และกลายเป็นส่วนหนึ่ง
ของประเทศญวน แต่ถาวรวัตถุของจามปายังมีอยู่มากหลาย และ
เป็นสิ่งมีค่าในสายตาของคนรอบของโบราณอย่างข้าพเจ้า ...
ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจในเรื่องศิลปะของจามปามาก่อนเข้ารับ
ราชการในกรมศิลปากรเป็นอันมาก ...¹

หนึ่ง ทานทราบลักษณะรูปพรรณสีฐานของโบราณวัตถุและโบราณสถานเป็น
อย่างดี ดังปรากฏใน "ปราชูถา" ตอนหนึ่งความว่า

เมื่อเราพิจารณาคฤถาวรวัตถุที่หอขุนรามคำแหงสร้าง จะเห็น
ว่าทำใ้ค้อย่างแปลกประหลาดพิเศษจรรย เช่น วัคศรีชุม ซึ่งเป็น
คึกใหญ่หึมา ฝานันงหนาจนมีช่องในฝานันงให้คนเดินจากข้าง
ล่างถึงข้างบนได้ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นถาวรวัตถุอันใดทำได้ถึง
ปานนั้น สุโขทัยเป็นเมืองของขอม ถาวรวัตถุที่ขอมสร้างไว้ก็
เป็นแต่รูปปรางค์ หอขุนรามคำแหงได้ทรงคิดแบบก่อสร้างใหม่
เป็นแบบของไทย ดังจะเห็นตัวอย่างคือ เจดีย์ใหญ่วัดมหาธาตุ
ซึ่งตั้งอยู่ในตามกลางพระนคร กับวิหารแบบสี่เหลี่ยมสูงใหญ่ เช่น

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 3," เจ้าแม่จามรีและครุฑคำ
(พระนคร, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า (ก)-(ข).

ที่จักรีรัฐม ซึ่ง เป็นแบบที่แปลกและไม่มีใครเหมือน ...

หลวงวิจิตรวาทการ ใช้วิชาโบราณคดีเข้าช่วยในการศึกษาและการประพันธ์หนังสือประวัติศาสตร์ควยอีกทางหนึ่ง มีหลักฐานที่สนับสนุนคำกล่าวนี้อยู่ในเรื่อง "งานคาบศาสนา" ตอนที่กล่าวถึงเรื่อง "พระชาติพนม" ในบทที่ 2 หน้า 53

4. จากศิลาจารึกสุโขทัย รวมทั้งศิลาจารึกที่ค้นพบที่จังหวัดสุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก กำแพงเพชร นครสวรรค์ ซึ่งมีราว 30 หลักด้วยกัน แต่ให้ความรู้ทางบ้านเมืองจริง ๆ มีเพียง 6-7 หลัก นอกนั้นเป็นเรื่องก่อสร้างโบสถ์วิหารและถาวรวัตถุในพุทธศาสนา²

5. จากการศึกษาจารึกประเพณีของไทยเดิม ที่อารยธรรมสมัยใหม่เข้าไปไม่ถึง เช่น ชาวไทยในแดนจีน³

ตัวอย่างการวิเคราะห์อ้างอิงของหนังสือเล่มสำคัญบางเล่มของท่าน เช่น หนังสือประวัติศาสตร์สากล ในหนังสือเล่มนี้ เมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์ตอนทวีปยุโรป อเมริกา แอฟริกา ท่านวิเคราะห์หนังสือประกอบการเขียนดังนี้

1. หนังสือของ อัลแบร์ต มาเลต์ (Albert Malet) ภาษาฝรั่งเศส
2. หนังสือของ อัลแบร์ต วังดาล (Albert Valdal) ภาษาฝรั่งเศส
3. หนังสือ Annuaire Général ภาษาฝรั่งเศส
4. หนังสือของ อาเธอร์ เลวี (Arthur Lévy) ภาษาฝรั่งเศส
5. หนังสือของ เอมีล บูร์ยัวส์ (Emile Bourgeois) ภาษาฝรั่งเศส
6. หนังสือของ ป. มัตแตร์ (P. Matter) ภาษาฝรั่งเศส

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "ปาฐกถาวัฒนธรรมสุโขทัย," วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 2 ... , หน้า 120.

²หลวงวิจิตรวาทการ, "ประวัติศาสตร์ไทย," นิทัศน์, 3 (กรกฎาคม-กันยายน, 2491), 461.

³เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

7. หนังสือของ เฮอร์. จี. เวลล์ส (H. G. Wells) ภาษาอังกฤษ
8. หนังสือของ พระยาอนุนามนราชธนะ พงศาวดารดึกดำบรรพ์ ภาษาไทย
9. เอกสารต่าง ๆ ของสันนิบาตชาติ

สำหรับประวัติศาสตร์ตอนทวีปเอเชีย รวมทั้งประเทศไทย ใช้หนังสือประกอบการเขียนดังนี้

1. หนังสือของ เรอเน่ กรัสเซต (René Grusset) ภาษาฝรั่งเศส
2. หนังสือของ ฮาเวลล์ (Havell) ภาษาอังกฤษ
3. หนังสือของ อาร์. ดักลาส (R. Douglas) ภาษาอังกฤษ
4. หนังสือของ วี. เอ. สมิธ (V. A. Smith) ภาษาอังกฤษ
5. พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ หลายนาม
6. หนังสือที่ระลึกในงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ (ลุมพินี)

อนึ่ง ในการตรวจสำเนาโดยทั่ว ๆ ไปนั้น ใช้หนังสือดังต่อไปนี้

1. เอ. กาไวยัค (E. Cavaignac) Chronologie de l' Histoire ภาษาฝรั่งเศส
2. แอม. แอน. บุยเย (M. N. Bouillet) Dictionnaire de la Geographie et de l' Histoire ภาษาฝรั่งเศส
3. Grand Dictionnaire Universel Larousse. ภาษาฝรั่งเศส
4. Chamber's Biographical Dictionary ภาษาอังกฤษ
5. The Nuttal Encyclopaedia ภาษาอังกฤษ¹

หนังสือ งานคนควาเรื่องชนชาติไทย ใช้หนังสือประกอบการเขียนที่เป็นภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ เรียงลำดับดังต่อไปนี้

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำสงคาย," ประวัติศาสตร์สากล เจม 12 ...,
หน้า 264-6.

หนังสือภาษาฝรั่งเศส ได้แก่

1. หนังสือของ อามาคี, โมริซ (Abdie, Maurice) Les Race Du Hant-Tonkin.
2. หนังสือของ เอโมนิเอร์, เอเตียน (Aymonier, Etienne) Le Cambodge.
3. หนังสือของเอโมนิเอร์, เอเตียน (Aymonier, Etienne) Le Siam Ancien.
4. หนังสือของ บองอูร์, อี. (Bonhoure, E.) L' Indochine.
5. หนังสือของ เดอไรนาช, ลูเซียน (De Reinach, Lucien) Le Laos.
6. หนังสือของ เดอโรสนีย์, เลออง (De Rosny Leon) Peuple Siamois Ou Thai.
7. บทความของ ฟิโนต์, หลุยส์ (Finot, Louies) articles Variés de Louies Finot.
8. บทความของ กิญาร์ด์, เทโอดอร์ (Guignard, Théodore) Ariticles Variés de Theodore Guignard.
9. หนังสือของ แมซซอง, อังเดร (Masson, André) Histoire De L' Indochine.
10. เอกสารต่าง ๆ ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส Plusieurs Documents Conserves dans la Bibliotheque Nationale à Paris.
11. หนังสือของ ปัวรีเยร์, อังเดร-กูร์อง และ ปัวรีเยร์, ฟอง (Poirier, André-Giurhan et Poirier, Fean) Ethnologie de l' Union Francaise.
12. หนังสือของ โรเบอแก็ง, ชาร์ล (Robequian, Charles) L' Indochine.

หนังสือภาษาอังกฤษ ได้แก่

1. หนังสือของ เจ. เคนิเกอร์ (J. Deniker) Race of Men.
2. หนังสือของ โฮลท์ เอส. ฮอลเล็ต (Holt S. Hallet) Tai or Shan Race.
3. หนังสือของ อี. เอช. พาร์กเกอร์ (E. H. Parker) The Old Thai Empire.

4. หนังสือของ วิลเลียม คลิฟตัน คอคคัล (William Chifton Dodd)

The Thai Race.

5. หนังสือของ คัมบลิว คัมบลิว โคเครน (W. W. Cochrane) The Shans.

6. หนังสือของ เมเยอร์ เควส์ (Major Davies) Yunnan.¹

การเสนอเรื่อง หลวงวิจิตรวาทการ นิยมเสนอเรื่องเป็นทำนองเดียวกันหมด คือเริ่มด้วย "ขอความเบื้องต้น" ก่อน แล้วจึงเริ่มเนื้อเรื่อง สำหรับขอความเบื้องต้น นั้น เป็นคำชี้แจงให้เข้าใจถึงขอบเขตหรือความเป็นมาของวิชานั้น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะดำเนินเรื่องเฉพาะต่อไป

ตัวอย่างขอความเบื้องต้นในหนังสือ ประวัติศาสตร์สากล กล่าวถึงขอบเขตของวิชาประวัติศาสตร์ในความคิดว่าเป็นวิชาที่มิชอบเขตกว้างขวาง คือต้องเรียนตั้งแต่ความเป็นไปของจักรวาล ดวงดาวต่าง ๆ เรื่องของโลกที่ดำเนินมาจากดวงอาทิตย์ พืชสัตว์ และมนุษย์ เป็นต้น ต่อมาภายหลังมนุษย์เจริญขึ้น ได้ทำการค้นคว้าทางวิชาการมากขึ้น วิชาแต่ละแขนงก็ขยายตัวออกไป กลายเป็นแขนงใหญ่ เป็นสาขาเฉพาะตัว จนสามารถแยกออกไปเป็นอิสระได้ เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับดวงดาวก็ตั้งเป็นวิชาดาราศาสตร์ เรื่องที่เกี่ยวกับสัตว์ก็ตั้งเป็นวิชาสัตวศาสตร์ และเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ก็ตั้งเป็นวิชามนุษยวิทยา เป็นต้น² สำหรับขอความเบื้องต้นที่กล่าวมานี้ หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวไว้ถึง 15 เรื่องดังต่อไปนี้

1. จักรวาล

2. ความเปลี่ยนแปลงของโลกและของมนุษย์

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "หนังสืออ้างอิงในงานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย," งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ... , ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²หลวงวิจิตรวาทการ, "ขอความเบื้องต้น," ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 ... , หน้า 1-3.

3. วิธีค้นหาความรู้เรื่องมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์
4. อุปกรณ์แห่งความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์
5. อาหารของมนุษย์
6. เครื่องประดับร่างกาย
7. เสดสถานเริ่มแรกของมนุษย์
8. การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
9. ภาษาพูดของมนุษย์
10. ชนิดคาง ๆ ของหนังสือ
11. การตั้งครอบครัว
12. รูปร่างของสังคมโบราณ
13. ความยุติธรรมในสังคมโบราณ
14. การแบ่งเชื้อชาติของมนุษย์
15. การแบ่งยุคแบ่งสมัยในประวัติศาสตร์

ส่วนเนื้อเรื่องนั้นมักจะแบ่งเป็นหมวดหมู่เป็นภาค เป็นบท หรือ เป็นตอน โดยเรียงลำดับความสำคัญของเหตุการณ์ตามระยะเวลาที่เกิดขึ้น ใช้พุทธศักราชเป็นหลัก เช่น เนื้อเรื่องในหนังสือประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 กล่าวถึงประวัติศาสตร์โบราณของ อีจีปต์ คาลเดียม บาบิโลน อัสซีเรีย ฮิบรู ฟินีเซียน เปอร์เซีย อินเดีย จีน กรีก โรม อาหรับ และกำเนิดยุโรปใหม่ในระยะเวลา 4,500 ปีก่อนพุทธศักราช ถึงพุทธศักราช 1386 ทานจัดเนื้อหาออก ดังต่อไปนี้

ประวัติศาสตร์สมัยโบราณ

1. อีจีปต์ คนควาประวัติการณ์ขึ้นไปได้ถึงราว 4,500 ปีก่อนพุทธศักราช
2. คาลเดียม บาบิโลน อัสซีเลีย เรื่องของวัน 3 พวกนี้ จำต้องศึกษาไปพร้อมกัน
3. ชาติฮิบรู
4. ชาติฟินีเซียน
5. ชาติเปอร์เซีย

6. อินเดีย

- อินเดียสมัยพระเวท
- อินเดียสมัยพุทธกาล
- อินเดียตั้งแต่อะเล็กซานเดอร์มหาราชเข้ามาบูรณ

7. จีน

- รายการพระราชวงศ์จนถึงสมัยสามก๊ก
- เล่าจื้อ ขงจื้อ เม้งจื้อ
- ราชวงศ์ฉิน

8. กรีก

- บทที่ 1 ข้อความทั่วไป
- บทที่ 2 สปาร์ตา กับ เอเธนส์
- บทที่ 3 สงครามกรีก กับเปอร์เซีย
- บทที่ 4 ความเสื่อมโทรมของเอเธนส์
- บทที่ 5 มาซิโดเนีย ฟิลิป อะเล็กซานเดอร์

9. โรม

- บทที่ 1 ประวัติการตั้งเมืองตน
- บทที่ 2 การแผ่อำนาจของโรมัน
 - ก. ชัยชนะในประเทศอิตาลี
 - ข. ชัยชนะภาคตะวันตก
 - ค. ชัยชนะภาคตะวันออก
- บทที่ 3 อวสานแห่งระบอบประชาธิปไตย
- บทที่ 4 จักรวรรดิโรมัน
- บทที่ 6 จักรวรรดิโรมันทางทิศใต้

10. อาหรับ

11. กำเนิดยุโรปใหม่

1. ประวัติของโกล หรือ โกลด์ัส
2. การรุกรานของคนป่า

3. อารมาจักรฝรั่ง พ.ศ. 1386 การแบ่งอาณาจักรฝรั่ง ทำให้ได้กำเนิดประเทศฝรั่งเศสและประเทศเยอรมนี¹

การใช้ภาษา หลวงวิจิตรวาทการ นิยมเขียนแบบพรรณนา ใช้ภาษาง่าย ๆ ไม่นิยมศัพท์แสงมากมายมีตัวอย่าง มีการเปรียบเทียบ มีสิ่งช่วยการค้นคว้ามีเวียงวรรค (Footnote) มีเทียบศักราช มีภาพประกอบ เช่น ภาพบุคคลสำคัญ ภาพเหตุการณ์ ภาพตัวอักษร ภาพสถานที่สำคัญ ภาพศิลปะกรรม ภาพสถาปัตยกรรม และอื่น ๆ ตลอดจนแผนที่ แผนภูมิ ลำดับราชวงศ์และภาคผนวก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับหนังสือประวัติศาสตร์

ในเรื่อง "การใช้ภาษาง่าย ๆ ไม่นิยมศัพท์แสงมากมาย" นั้น ท่านเขียนไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์สากล ตอนหนึ่งความว่า

การเรียบเรียงหนังสือชุดนี้ ข้าพเจ้าได้พยายาม ที่จะให้เป็นหนังสือไทย เขียนโดยคนไทย พรรณนาด้วยภาษาไทย พิมพ์ขึ้นในเมืองไทย และสำหรับคนไทยอ่าน เพราะฉะนั้นถ้อยคำสำนวนจึงพยายามที่จะให้เข้าใจกันอย่างไทย ๆ และ หาทางเรียบเรียงให้เป็นที่เข้าใจง่ายที่สุด ไม่คิดสำนวนฝรั่งหรือใช้ศัพท์สูงให้ฟังชาน ...²

พระประกาศสหกรณ กล่าวไว้ใน "คำไว้อาลัย" ความว่า

... วิธีเขียนหนังสือของท่าน ซึ่งมีคุณลักษณะเด่นพิเศษในข้อที่ว่า มีวิธีเขียนให้อ่านง่ายก็เข้าใจง่าย และเพจิกเพลिनไปในตัว แม้เรื่องที่ยากลึกซึ้งให้อ่านเข้าใจง่าย ไม่ว่าจะ เป็นคำราหรือเรื่องอื่น ๆ ทั่วไป เหตุฉะนั้นหนังสือและเรื่องต่าง ๆ ที่ประพันธ์โดยพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ จึงได้รับความนิยมแพร่หลายในวง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89-626.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

ราชการ ในหมู่นักศึกษา ตลอดจนถึงประชาชนผู้สนใจ ...¹

ม.ด. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวไว้ใน "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย"
ตอนหนึ่งความว่า

สารคดีในรัชกาลที่ 7 และต่อมาจนถึงสงครามมหาเอเซีย
บูรพา ... หนังสือที่คนไม่ต้องการได้รับความรู้ทางวิชาการ
อ่านเพื่อความเพลิดเพลิน แต่ได้รับความรู้ไปพร้อม ๆ กัน
หนังสือฉันทิ์ว่านี้ ที่มีชื่อเสียงมากในรัชกาลที่ 7 ที่ควรกล่าว
ถึงก็คือ ประวัติศาสตร์สากล ของหลวงวิจิตรวาทการ เป็น
หนังสือชุด ... หนังสือนี้เป็นเอกด้วยจำนวนร้อยแก้ว และเป็น
หนังสือที่อ่านเพลินจริง ๆ สำหรับคนที่ไม่ได้มีความประสงค์จะ
เป็นนักประวัติศาสตร์ เรื่องราวที่สรรมาบรรจุเป็นเรื่องที่น่า
สนใจ และมีความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์ปัจจุบัน ...²

ตัวอย่างสำนวนการเขียนพรรณนาที่เื้อภาษาง่าย และให้ความรู้ทางวิชาการ
ไปพร้อม ๆ กันในหนังสือ ประวัติศาสตร์สากล ตอนหนึ่งความว่า

อิจิปต์เจริญอย่างยิ่งในโบราณกาล วัตถุประสงค์ เช่น ปิรามิด
หรือโบสถ์ที่หักพัง แสดงว่าชาวอิจิปต์มีความรู้อย่างสูงในการ
ช่าง รู้จักวิธีท่อน้ำ ขุดคลอง ทำการเพาะปลูก จัดระเบียบการ
ปกครอง มีพระมหากษัตริย์ มีชัศตียประเพณี และทุก ๆ อย่าง
ที่สามารถจะมีได้ในหมู่ชาติที่เจริญ³

¹พระประกาศสหกรณ์, "คำไว้อาลัย," วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 หน้า ๔๐.

²ม.ด. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย," วรรณคดี
ในวรรณไวยากรณ์ [จัดทำโดยโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย], หน้า 83-4.

³หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า 642.

อนึ่ง ในการเขียนประวัติศาสตร์ หลวงวิจิตรวาทการ มีความเห็นว่าภาพประกอบเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญกว่าคำอธิบาย ฉะนั้นเรื่องของเมืองใหม่ ๆ จะพิมพ์รูปภาพใหม่และอธิบายแต่น้อย ส่วนเรื่องของเมืองเก่าจะอธิบายเชิงประวัติศาสตร์อย่างละเอียด ในเรื่องนี้ท่านกล่าวไว้ในหนังสือ ของดีในอินเคีย ตอนหนึ่งว่า

... เรื่องของเมืองใหม่นั้นอธิบายง่าย ที่จริงพิมพ์รูปให้ดูดีกว่าเขียนอธิบาย แต่เรื่องของเมืองประวัติศาสตร์นั้น จำเป็นต้องอธิบายประวัติศาสตร์ด้วย ชาวเขาตกลงใจว่าสำหรับเมืองใหม่นั้น จะพิมพ์รูปไว้ให้มากอธิบายเพียงเล็กน้อย แต่สำหรับเมืองเก่าเขาจะอธิบายเชิงประวัติศาสตร์ให้ละเอียด ...¹

บทประพันธ์และประโยชน์ของบทประพันธ์ประวัติศาสตร์ต่อสังคม

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ประพันธ์หนังสือประวัติศาสตร์ไว้เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏตามรายชื่อที่ได้แบ่งหมวดหมู่ไว้แล้วในบทที่ 3 บทประพันธ์เหล่านั้นแพร่หลายไปสู่ประชาชนและมีประโยชน์ต่อสังคมในแง่ต่าง ๆ กัน เช่น ใจเป็นคำร่าประภอมการ ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ เป็นคู่มืออบรมทหาร เป็นเครื่องปลุกใจ และอ่านเพื่อความเพลิดเพลิน เป็นต้น

บทประพันธ์ประวัติศาสตร์เล่มแรกของหลวงวิจิตรวาทการ คือ หนังสือ พงสาวดารเขอรมันโคยยอ เป็นหนังสือแปล พิมพ์เป็นเล่มเมื่อ พ.ศ. 2463² หลังจากกลับมาจากรับราชการในยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2469 ท่านได้ประพันธ์หนังสือปรัชญาออกมาหลายเล่ม จนมีชื่อเสียงปรากฏในหมู่นักปราชญ์ทั่วไป เมื่อประสบความสำเร็จทางด้านปรัชญาแล้ว ท่านหันกลับมาประพันธ์งานที่รักมากอีกครั้งหนึ่ง คือ ประวัติศาสตร์

¹หลวงวิจิตรวาทการ, ของดีในอินเคีย ..., หน้า 61.

²หลวงวิจิตรวาทการ, พงสาวดารเขอรมันโคยยอ (พระนคร, ม.ป.ท., 2463), ไม่มีเลขหน้า.

ครั้งนี้ได้ประพันธ์ประวัติศาสตร์สากลชุดหนึ่งมี 12 เล่มจบ หนังสือชุดนี้สร้างชื่อเสียงทางคำประวัติศาสตร์ให้แก่ท่านมาก เล่มแรกพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472 และเล่มสุดท้ายพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อ วันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2474 รวมระยะเวลาทั้งหมดที่เขียนประวัติศาสตร์สากลชุดนี้เพียง 1 ปี 9 เดือน¹

หนังสือชุดนี้ประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตของมนุษยชาติ ซึ่งรวมถึงพฤติกรรม วิวัฒนาการ และเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ในอดีตเมื่อ 7000 ปี จนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยพรรณนาในแง่ เกิดขึ้น เจริญขึ้น เสื่อมลง และดับสูญไป ทั้งสอดแทรกเรื่องอื่น ๆ ไว้วัย เช่น การปลุกใจ การเมือง เศรษฐกิจ และ สังคม เป็นต้น²

เมื่อเริ่มพิมพ์ประวัติศาสตร์สากลออกมานั้น ได้รับความสนใจจากมหาชนอย่างมาก จนไม่สามารถจัดพิมพ์และพิมพ์ออกมาได้ทันกับความต้องการของประชาชนตามเวลาที่กำหนดไว้ ดังปรากฏในจดหมายของพระพิพิธสาส์น ตอนหนึ่งความว่า

เรื่องหนังสือประวัติศาสตร์สากล ที่คุณหลวงพิมพ์จำหน่าย ... ขณะนั้น ... ใคอ่านจบเล่ม 4 แล้ว ... เล่ม 5 เกินกำหนดเดือนกว่า ... คุณหลวงไม่สามารถจะทำให้ได้ตามกำหนด เหตุไฉนรีบเร่งขอซื้อของ ... ถ้าคุณหลวงสามารถศึกษาแก้ไขอย่างไรใดในเรื่องประวัติศาสตร์ออกซ้าใหญ่อ่านมีใจสบายควยแล้ว จะรู้สึกยินดีมาก³

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "สุนทรพจน์," วิจิตรสาร เล่ม 2 (พระนคร, โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2508), หน้า 291.

²หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำ," ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 หน้า (7).

³พระพิพิธสาส์น, "สำเนาจดหมายคุณพระพิพิธสาส์นถึงผู้แต่ง," ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 5 (พระนคร, โรงพิมพ์วิริยานุภาพ, 2473), หน้า 369-72.

หลังจากออกหนังสือประวัติศาสตร์สากลมาแล้ว 20 ปี หลวงวิจิตรวาทการ เห็นว่าหนังสือคู่นี้ด้าสมัย และไม่เหมาะสมกับการใช้ในปัจจุบัน จึงได้ทำการแก้ไขใหม่ และเปลี่ยนแปลงให้ผิดไปจากเดิม โดยจัดเนื้อเรื่องที่สัมพันธ์กันไว้ด้วยกัน และลดจำนวนลงเหลือเพียง 5 เล่มชุด ดังปรากฏใน "คำนำ" ตอนหนึ่งว่า

ประวัติศาสตร์สากลชุดนี้ ข้าพเจ้าได้เขียนใหม่เป็นส่วนมาก ... แห่งใดที่ได้นำข้อความในประวัติศาสตร์สากลชุดเก่ามาใช้ก็ได้แก้ไขเพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลงให้ผิดไปจากเดิมเป็นอันมาก ... ประวัติศาสตร์สากลชุดใหม่นี้คงจะเหมาะสมกับการใช้ในปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ก้าวหน้าไปกว่าในเวลาที่ข้าพเจ้าเรียบเรียง ประวัติศาสตร์สากลครั้งแรกเมื่อ 20 ปี มาแล้วนั้นเป็นอันมาก¹

หนังสือคู่นี้ได้รับความนิยมเรื่อยมา สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ จึงขออนุญาตจัดพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2513 ปัจจุบันหนังสือประวัติศาสตร์สากลยังเป็นที่ต้องการของมหาชนทั่วไป และสถาบันการศึกษาระดับสูงทั่วประเทศไว้เป็นหนังสืออ่านประกอบในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์สากลชุดนี้มีอยู่ตามห้องสมุดทั่วไป เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัย ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดโรงเรียน และห้องสมุดประชาชน เป็นต้น

ต่อมาหลวงวิจิตรวาทการ ได้แต่งประวัติศาสตร์ออกมาอีกหลายเรื่อง เช่น สยามกับสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของชาติไทยในอดีต เริ่มตั้งแต่ก่อนพุทธทศกักราช 2000 ปี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยเรื่องหนึ่ง แทรกเรื่องปลุกใจ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และประวัติความสัมพันธ์กับต่างประเทศในสุวรรณภูมิไว้อย่างละเอียด

มีบทประพันธ์ประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการบางเรื่อง ซึ่งกองทัพบก

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, เรื่องเดิม, หน้า (1).

จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ประวัติศาสตร์ไทย และใช้สำหรับเป็นคู่มือในการรวบรวมหาไฉนเรื่อง "งานคนควาเรื่องชนชาติไทย" ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชนเชื้อชาติไทยทั่วไป และเรื่องราวของชนเชื้อชาติไทยแต่ละสาขา เช่น ไทยลานช้าง ไทยใหญ่ ไทยอาหม และไทยในตังเกี๋ย เป็นต้น ในเรื่องเหล่านี้ได้แทรกเรื่องปลูกใจ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง บทประพันธ์เรื่องนี้นับว่ามีคุณค่าทางงานประวัติศาสตร์ของชาติไทยมาก เพราะคนควาคะเขียนคลั่งซึ่ง ให้นำเอาข้อความบางตอนที่ตนมาจากหนังสือตำราภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส พิมพ์กำกับไว้ด้วย¹ จัดว่าเป็นงานวิจัยทางวิชาการอย่างแท้จริง ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยควรอ่าน

บทประพันธ์เรื่องนี้มีประโยชน์ต่อการศึกษาวិชาประวัติศาสตร์และการรวบรวมหา ดังปรากฏในจดหมายของเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก ดังความตอนหนึ่งว่า

ควยกองทัพบกพิจารณาเห็นว่าหนังสือ "งานคนควาเรื่องชนชาติไทย" ของ พ.อ. หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งกรมประมวลข่าวกลางได้รับมอบจัดพิมพ์ไว้ใช้ในราชการมาครั้งหนึ่งนั้นเป็นประโยชน์แก่การศึกษาประวัติศาสตร์และรวบรวมหา กองทัพบกจึงใคร่จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวน 10,000 เล่ม ...²

ส่วนบทประพันธ์ที่เป็นชีวประวัติหรือประวัติบุคคลนั้น มีหลายเล่ม เว้น มหาบรมขุ ดวงหน้าในอดีต ประวัติย่อของนโปเลียน และ มุสโสลินี เป็นต้น บทประพันธ์เหล่านี้ท่านมิได้บรรยายแต่เฉพาะประวัติบุคคลเพียงอย่างเดียวล้วน ๆ หากยังได้บรรยายถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์บุคคลนั้น ๆ มีส่วนเกี่ยวข้องกับอูคูวย โดยแน

¹หลวงวิจิตรวาทการ, งานคนควาเรื่องชนชาติไทย ..., หน้า 9-10.

²จดหมายจากสิทธิ จิโรจน์, เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก, กรมยุทธศึกษาทหารบก, กรุงเทพฯ, 30 กรกฎาคม 2512.

คุณกำลังปลุกใจประชาชนให้มีความมานะพยายามที่จะก่อสร้างฐานะของตนเอง และสร้างความเจริญให้แก่ชาติมากที่สุด ดังปรากฏใน "คำนำ" ของเรื่อง มหาบุรุษ ตอนที่หนึ่งว่า

ในการแต่งหนังสือนี้ เข้มทิศของข้าพเจ้า ก็เพื่อปลุกใจผู้อ่าน ให้ละทิ้งความอ่อนแอ และเกิดความเข้มแข็งมานะพยายาม เพราะข้าพเจ้าเชื่อมั่นอยู่ว่าหากเกิดเมืองบิทรของเราจะเจริญขึ้นไปอีกได้ ก็ด้วยอุตสาหกรรมของพลเมือง ด้วยการที่พลเมือง ไม่เกียจคร้าน ทอดถอย และด้วยการที่ทุก ๆ คนมุ่งจะหาความเจริญให้แก่ตนในทางที่ชอบ เมื่อคนใดรับความเจริญแล้ว ความเจริญส่วนบุคคลเป็นธาตุผสมให้กลายเป็นความเจริญของบ้านเมือง¹

หนังสือประเภทชีวประวัติ นอกจากจะให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังให้ความเพลิดเพลินด้วย หนังสือเหล่านี้จึงเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป

นอกจากหนังสือชีวประวัติแล้ว ยังมีหนังสือที่กล่าวถึงเหตุการณ์ของบ้านเมือง ตอนสำคัญ ๆ อีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส เรื่องไทยเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส เรื่องปฏิพจน์ตอบลอร์ดเวทีย์ไซงอนในปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติระหว่างไทยกับเขมร และเรื่องหลังฉากประกาศสงคราม เป็นต้น หนังสือเหล่านี้มีคุณค่ามากทางด้านปลุกใจประชาชนให้รักชาติเมื่อครั้งสงครามอินโดจีน และสงครามมหาเอเชียบูรพา ดังปรากฏใน "ปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส" ตอนที่หนึ่งความว่า

ในประวัติศาสตร์ของไทยเราเอง ... เวลาที่เราต้องรับภัยใหญ่หลวงนั้น คือเวลาที่เราสงบเสงี่ยม แต่เวลาที่เราเป็น

¹หลวงวิจิตรวาทการ, "คำนำ," มหาบุรุษ (พิมพ์ครั้งที่ 7; พระนคร, กรุงเทพมหานคร, 2495), หน้า (ฉ)-(ญ)

ฝ่ายรุก เราช่วยตัวเองได้ทุกที

ยิ่งมาถึงสมัยนี้ ยิ่งมีตัวอย่างเกิดขึ้นมาให้เห็นอีกเป็นอันมาก สงครามยุโรป เพิ่งจะชั่วชวบมีที่แลวนานี้ ได้ให้บทเรียนอันแน่ชัดแก่เราอย่างหนึ่งว่า ชาติที่ต้องการความพินาศลงและเสียหายย่อยยับที่สุดนั้น ก็ชาติที่สงบเงียบเข้มแข็งตัว ชาติที่รักสงบ ชาติที่พยายามหลีกเลี่ยงมิให้ต้องเกิดการรบหรือเข้าสงคราม ชาติที่ไม่ต้องการเสียงภัย ชาติที่ไม่กล้าโคกกล้าเสี้ย ... ชาติที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ จะไม่เหลืออยู่เลย

วินิจฉัยปัญหานี้คือชาติไทยทั้งชาติ ... เพื่อประโยชน์ในการเตรียมตัว ชาวเขาใครจะขอเชิญชวนเพื่อนรวมชาติทั้งหลาย ... ที่นั่งฟังชาวเขาอยู่ในที่นี้ ให้ทำใจกันเสียแต่บัดนี้ว่าเราจะต้องรบ เราจะต้องพลีชีวิตและร่างกายเราเพื่อชาติ และเมื่อเราต้องการรบ ก็เป็นการแน่นอนว่าเราจะต้องชนะ ท่านและชาวเขาอาจจะไม่โคพบกันอีก พวกเราที่อยู่ในที่นี้รวมทั้งตัวชาวเขาควยอาจจะตายกันหมด แต่ชาติไทยจะต้องคงอยู่ เกียรติศักดิ์ของไทยจะต้องรุ่งโรจน์ ธงไตรรงค์ของเราจะต้องปลิวสลับอยู่ชั่วกัลปาวสาน¹

อีกตอนหนึ่งใช้เรื่องเดียวกันนี้ ความว่า

ประวัติศาสตร์ของไทยนั้น เป็นประวัติแห่งการนองเลือด การที่บรรพบุรุษของเราได้ก่อสร้างประเทศเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราจนทุกวันนี้ ท่านไม่ได้อาบเหงื่อตางน้ำ ท่านอาบเลือดตางน้ำ เราฟันฝ่าอุปสรรคทั้งหลายมาควยเลือด เราดำรงอยู่เป็นไทยจนบัดนี้ได้ก็ควยเลือด จึงเป็นหน้าที่เชื่อว่า

¹หลวงวิจิตรวาทการ, ปาฐกถาเรื่องการเสียคืนคนไทยให้แก่ฝรั่งเศส (พระนคร, โรงพิมพ์พระจันทร์, 2483), หน้า 46-7.

ถ้าเราต้องการจะก้าวหน้าเติบโตใหญ่ต่อไป หรือให้ชาติไทยคง
เป็นไทยอยู่นั้น เราก็ต้องไว้เสียเหมือนกัน ...

... อารมณ์ที่สำคัญที่สุดนั่นคือกำลังใจ ข้าพเจ้าเชื่อว่ากำลัง
ใจของเราคือที่สุด ความกล้าหาญของชาติไทยไม่น้อยกว่าชาติ
ใดในโลก ทหารของเราได้รับการฝึกฝนอย่างดี อาวุธยุทธภัณฑ์
ของเราทันสมัย ถึงแม้จะหย่อนในทางปริมาณ ก็ไม่หย่อนในทาง
คุณภาพ และความหวังอันสำคัญที่สุดก็คือ เมื่อประเทศต้องเข้า
เผชิญภัยแล้ว ประชาชนทั่วประเทศจะยอมเสียสละทุกสิ่งทุก
อย่างเพื่อมันนะ¹

หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักประวัติศาสตร์คนสำคัญคนหนึ่งของไทย ท่านได้
ประพันธ์หนังสือประวัติศาสตร์ไว้มาก ดังรายชื่อที่ได้แบ่งหมวดหมู่ไว้แล้วในบทที่ 3 ถึง
แม้ว่าจะได้มีการแยกประเภทหนังสือออกจากกันแล้ว แต่บทประพันธ์ต่าง ๆ ส่วน
ใหญ่ ก็มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ หรือมีเรื่องประวัติศาสตร์แทรกอยู่ หรือเป็นเรื่องที่
เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ เช่น การเมืองการปกครองของกรุงสยาม คณะกรรมการเมือง
กุสโลบายสร้างกำแพงใหญ่ อนาคต ประวัติเศรษฐกิจของไทย บทละครเรื่องพระเจ้า
กรุงธนบุรี เพลงแหลมทอง เพลงรักเมืองไทย เป็นต้น ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความเป็นนัก
ประวัติศาสตร์ของท่านนั่นเอง จึงได้เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ และพิจารณาเรื่องต่าง ๆ
อย่างนักประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น อนึ่ง ท่านได้ประพันธ์หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย
ไว้ทุกสมัย มีตั้งแต่ประวัติศาสตร์สมัยโบราณ สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ถึงสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์

บทประพันธ์ประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้

1. การรวมยุโรป
2. การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

3. ของคีนออินเคีย
4. ความยุ่งยากในปลายบูรณพิศ
5. ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา
6. งานคนควาเรื่องชนชาติไทย
7. ดวงหน้าในอดีต
8. ไทยเรียกร่องดินแดนกันจากฝรั่งเศส
9. ประชุมพงสาวดารฉบับความสำคัญ 3 เล่ม
10. ประมวลเรื่องการเมืองต่างประเทศ
11. ประวัติย่อของนโปเลียน
12. ประวัติย่อออกญาเสนาภิมุข หรือเจ้าพระยามนระ (ยามาคานางามารุ) สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
13. ประวัติรัฐศาสตร์ไทย
14. ประวัติศาสตร์สากล 5 เล่มชุด
15. ไปพม่า
16. พงสาวดารเยอรมันโดยรือ
17. มหามุข
18. มุสโสลินี
19. โลกปัจจุบันในแง่ประวัติศาสตร์
20. วัฒนธรรมสุโขทัย
21. สยามกับสุวรรณภูมิ 3 เล่ม
22. หลังฉากประกาศสงคราม

บทประพันธ์ประวัติศาสตร์ที่น่าจะถือได้ว่าเป็น "งานชิ้นเอก" ของหลวงวิจิตรวาทการ คือหนังสือ ประวัติศาสตร์สากล ซึ่งราชบัณฑิตยสถานแห่งประเทศไทย เคยคัดเลือกกว่าเป็นหนังสือที่ส่งไปให้แก่มติษสถานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า บทประพันธ์ประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ เป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานด้านประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ
ปรากฏว่า หลวงวิจิตรวาทการ เป็นนักประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับ ฟองซ์ มารี อารู-
เฮ็ท วอลแตร์ คือมีความภูมิใจในชาติของตนและมีความรักชาติมาก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย